

ինչ էին Յորդանանու ափունքն և երկրաւոր Դրախտը: Շատ տկար նմանութիւնք հայրենեաց. և սակայն եթէ Ադամ այնչափ սաստիկ ցաւ զգաց, եթէ խորայնագոյց ցեղերն այնքան առատ տրտասուք թափեցին, որչափ աւելի մեղի կու վայլէ արտասուել ու հեծել:

Յորդ երկիրս արքորանաց տեղ է, և ամեն դեռ դառն է, զբախտն փափկութեան աներևոյթ եղաւ: Պէտք է միշտ աշուրնիս դարձնենք զէպ յերկինս. ձեռունիս վերցնենք զէպ յերկինս: Ո՛վ երկինք, ո՛վ հայրենիք, քաղաք հանդերձեալ և մնայուն. թեքոս զէպ 'ի քեզ երկնցնելէ՝ հոգնած կ'ինկնան աշուրներս՝ տկարացած անգաղար քեզի նայելէն: Քանի քանի անգամ երկնից հաստատութիւնն երեւաւ ինծի ուկիւն մը՝ որ զիս կու բաժնէ քեզմէ. ամպերն այլ՝ կոհակներու նման որ զիս զէպ 'ի քեզ պիտի բերեն. աստղերն՝ լուսափայլ փարոսներու պէս՝ որք պիտի ուղղեն իմ ճամբաս զէպ 'ի քեզ զալու:

Ո՛վ երկինք, ո՛վ հայրենիք: Ես խընդրեցի արծիւէն իր մանկութիւնը, աղաւնիէն իր թեւերը, զէպ 'ի քու ծոցդ թըռչելու համար: Ինչո՞ւ համար իմ արքորանքս այսչափ երկարեցաւ. իմ հոգիս պանդուխտ մ'է այս աշխարհիս մէջ. հոս չիկրնար գտնել իր գոհութիւնը, իր պիտոյքը, իր փափազները. կու ձանձրանայ հոս ապրելէն, և միայն իր փափաքածն է մահ: Իմ ամենէն սիրելիներս զիս թողուցին. քու երանաւէտ ափունքներուդ զիմելու համար. և թողուցին զիս իբրեւ ճնճողուկ մը միայնակ և ողբազին: Եւ եթէ դեռ աշխարհիս մէջ կու մնան քանի մը բարեկամներ, երթամ սպասելու անոնց, և աղաչեմ զԱստուած՝ որ կարճեցնէ կամ գոնէ քաղցրացնէ անոնց պանդխտութիւնը. և կանչէ զանոնք օր մը՝ քու ուրախութիւններուդ և քու հանդէսներուդ:

Աւա՛ղ. ի՞նչպէս կրնայ մարդս մոռնալ այդ երկնաւոր հայրենիքը. կամ ինչո՞ւ այդչափ կու ջանայ երկրիս վրայ այլ հայրենիք մը պատրաստելու: Ինչո՞ւ հա-

մար ինքզինքը կու մտնէ ինչուան դրժոխային արքորանքի մը. արքոր զարհուրելի և յետին, առանց մխիթարութեան և յուսոյ:

Ո՛վ երկինք, երկինք, քեզի ըլլայ իմ սիրտս, իմ զգացմունքս. քեզի ըլլան իմ ամեն զօրութիւնս և կեանքս՝ այս ժամանակիս մէջ, որպէս զի բոլորովին քուկդ ըլլամ յաւիտենականութեան մէջ:

Թ.

Մարկոս Արեւիկոս Կայսեր Խօսակցութիւնն որ ըրաւ իր Կոմսդոս զաւկին վարպետներուն.

Ապահով եղիք որ ձեզի հաւանելու համար զձեզ իմ զաւկիս վարպետ ընտրեցի: Երկու տարի դայեկաց կաթը կերաւ, նոյնչափ ալ մօրը զգուանաց մէջ անցուց. հիմայ պէտք է կրթուելու տամ զինքը: Փաւտինա իր մայրը չուզեր դեռ զինքը թողուլ, կարծելով որ խիստ չուտ է տղան վարպետներու տալ. բայց ես ուշ ալ կը սեպեմ տղաս իր ձեռքին տակէն վերցնելը: Ձարմանք չէ որ կը նիկները շատ չմտածեն, ու տղաքը ըզբօսանք սիրեն. բայց խոհեմ մարդը պէտք է անցածին վրայ մտածէ, ներկայն կարգաւորէ, ու գալիքն ալ առաջուց տեսնէ: Ամեն օր կը յիշեմ ան օրն որ աստուածները տուին ինծի ատղաւակը. ինչպէս որ աստուածները զինքը ինծի տուին՝ ասանկ ալ ես ձեզի կու տամ զինքը մարդ մահկանացու, որպէս զի դուք ինծի և ես աստուածներուն զինքը իմաստութեամբ անմահացած դարձնենք: Կ'ուզէք որ ուրիշ բան մըն ալ ըսեմ. աստուածները զինքը մարդ ըրին, ես մարմինը միայն տալով՝ կըրնամ ըսել որ անասուն մը ըրի զինքը. ձեզի կը մնայ որ զինքը իր համբաւովը աստուածներուն նման ընէք: Ի՞նչ տուի ես իրեն, բայց մարմին մահկանացուն որ կը մեռնի կը լմննայ. իսկ դուք իրեն իմաստութիւն պիտոր տաք, որ չիմեռնիր, յիշատակը միշտ կը մնայ:

Թէ որ զաւակս ճանչնար ատ փափուկ հասակին մէջ իր մարմնոյն տկարութիւնն որ ես տուի իրեն, ու խեղճ հասնէր իմաստութեան ինչ ըլլալուն՝ որ դուք պիտոր տայք իրեն, զձեզ հայր կը կանչէր, ու զիս խորթ հայր։ Առանց իր ըսելուն՝ ես ինքիւրենս կը խոստովանիմ որ մենք բնական հայրերս խորթ հայրեր ենք, վասն զի զաւկըններնուս տըւած բնութիւննիս այսչափ թշուառութեան ենթակայ է։ զաւկիս բուն հարազատ հայրը դուք կ'ըլլաք, թէ որ իր կիրքերը աղէկի բանեցընել սորվեցընէք, ու միտքը իմաստութեան խորունկը մտնել վարժեցընէք։ Ուստի պզտի բանի տեղ մի դնէք ձեզի յանձնածս։ Թագաւորներուն առջի հոգը պիտոր ըլլայ նայիլ որոն կը յանձնեն զաւկընին դաստիարակելը։ Վասն զի թագաւորի դաստիարակ ըլլալը՝ աստուածնեւրուն ծառայութիւն ընել է։ արքայորդւոց դաստիարակը կ'առաջնորդէ անոնց՝ որ մեզի առաջնորդ պիտոր ըլլան, կը կրթէ զանոնք՝ որ մեզի կրթիչ պիտոր ըլլան, կը պատժէ զանոնք՝ որ զմեզ պիտոր պատժեն, կը հրամայէ անոնց՝ որ աշխարհքիս պիտոր հրամայեն։ Դեռ ինչ կ'ուզէք որ ըսեմ։ արքայորդւոց վարպետը նաւու ղեկ է, զօրքի զրօշակ է, Ժողովրդոց վերակացու է, ճամբու առաջնորդ է, ամենուն զանձն է։ վասն զի իրեն կը յանձնուի ան՝ որ բոլոր աշխարհքս դարձնէ պիտոր։ Ասկէց աւելին ալ ըսեմ, որպէս զի գիտնաք ինչ բան ձեզի յանձնուիլը։ զաւակս ձեզի յանձնելով՝ Թագաւորութենէս աւելի բան ձեզի կը յանձնեմ։ Աղէկ զաւակը իր հօրը անունը անոր մեռնելէն ետքն ալ կը փառաւորէ։ Բոլորովին տարբեր բան է Թագաւորի մը որդւոյ վարպետ ըլլալը ուրիշ տղայոց վարպետութենէն։ վասն զի անոնց շատը դպրատուն կ'երթան աղէկ խօսել սորվելու համար։ Իսկ իմ որդիս ձեզի յանձնելս խօսել սորվելու համար չէ, այլ գործել սորվելու։ Տգէտ մարդիկ իրենց պարծանք կը սեպեն երբոր զաւկընին վիճաբանութեան մէջ յաղթող կ'ըլլայ։ Իսկ իմ պարծանքս

ան պիտոր ըլլայ, թէ որ տեսնեմ զաւկիս առաքինութիւնները, Հոռմայեցուն փառքը շատ խօսելն է ու քիչ գործել։ Իսկ Հոռմայեցւոցը քիչ խօսել ու շատ գործել։

Ասկէց 'ի զատ ձեզի կը յանձնեմ Հոռմայու փառքը՝ որ իմ հայրենիքս է, Խալիֆոյ պատիւը՝ որ ձեր հայրենիքն է, ու Հոռմայեցւոց և Խալաւցւոց հանգըստութիւնն ու խաղաղութիւնը՝ որ իմ հպատակներս են։ Ճամբու գլուխ աշտարակ կը շինեն, ու հոն դէտ կը դնեն որ արթուն կենայ թշնամեաց դէմ։ ուրեմն իրաւունք չէ որ դէտը քուն ըլլայ։ ասանկ ալ զաւակիս վրայ՝ որ ձեզի կը յանձնեմ՝ պէտք է որ հսկէք, պէտք չէ քուն ըլլաք։ Հիմայ զաւակս կաթէ նոր կտրած մտրուկի մը պէս ուզէ պիտոր կանաչ հովիտներու մէջ ցաթկըռտել, աշխատիք պիտի զինքը բռնելու՝ որչափ ալ իրեն վիշտ ըլլայ բռնուիլը։ նայիք պիտոր բերնին սանձ դնելու, որպէս զի սուտ չելլէ բերնէն։ վասն զի մարդուս ամենէն մեծ աղքատութիւնը՝ ճամբատութենէ զուրկ ըլլալն է։ Աշուրնիդ վրան ըլլայ որ անկիրթ տղայոց հետ չկենակցի, վասն զի աս կ'ըլլայ կործանումը իրեն ալ իր Թագաւորութեանն ալ։ արքայորդւոց փառքը ոչ գլխընուն Թագն է, ոչ ճիւտերնուն մանեակն է, ոչ ականակուռ լանջապանակն է, ոչ ձեռուրնուն արքունի գաւազանն է, ու չորս դինին առած պահապաններու գունդն է, այլ իրենց հանգարտ ու համեստ վարքը՝ որ ուրիշ պակասութիւններուն տեղը կը լեցընէ։ Անհոգ մի ըլլաք զինքը բոլոր խոհութենէ սանձահարելու։ վասն զի կանանց ետեւ եղող մարդէն բարի գործքերու յոյս չկայ։ Մի խնայէք զինքը յանդիմանելու ու պատժելու մօրը սիրելին ու հօրը մէկ հատիկ զաւակը ու Թագաւորութեանը ժառանգը ըլլալուն համար։ հիմայ իրեն խնայելը՝ ետքը իրեն կործանում ուզել է։ Տղայութիւնը երբեմն զբօսանաց կը կարօտի։ կըրնաք զբօսանք ալ տալ իրեն, բայց չափով ու իր վիճակին պատշաճ զբօսանք։

Չաւակիս չեմ խտար ձեռքը որ իրեն հանդիստոր ու զրօտանքը հոգաք, այլ որպէս զի կրթէք զինքը ու գիտութիւն սորվեցընէք իրեն: Հաւը իր տա- կը եղած հաւկիթները չիթողուր. այլ կը տաժէ, թէ և ինքը ածած չըլլայ: Ասոր համար է որ հոս Հոռովմայու մէջ աշկերտներուն հարիւրին իննըսունը հոտած կ'ելլէ. վասն զի վարպետներն երկու ժամ անոնց բան սորվեցընե- լու որ ըլլայ, տասը ժամ խաղի զրօ- տանքի անցընել կու տայ. ու աշկերտ- նին անոնց տէքէն հեռու՝ համարձա- կութիւն կառնեն. որչափ որ վար- պետներն իրենցմէ հեռու կը կենայ, այն- չափ ալ իրենք իրմէ կը հեռանան: Ինչ որ զաւակս ձեր վրայ տեսնայ, ինքն ալ նոյնը կ'ընէ. թէ որ զձեզ ուսումնասէր տեսնայ, ինքն ալ ուսման ետեւէ կ'ըլլայ. թէ որ ձեզ լուակայ տեսնայ, ինքն ալ լուռ կը կենայ. թէ որ զձեզ համեստ ու հանդարտ տեսնայ, ինքն ալ համեստ ու հանդարտ կ'ըլլայ: Ուրեմն բարի օ- ըրինակ եղիք իրեն, վասն զի ասիկայ ա- մեն կրթութենէ զօրաւոր է նաև ամեն մարդու համար. իսկ տղայ ըսածդ՝ ինչ որ կը տեսնայ, ինչ որ կը լսէ՝ ան կ'ընէ, մանաւանդ վարպետներուն վրայ տե- սածն ու անոնցմէ լսածը:

Կ'ուզեմ որ զաւակս ազատական ա- րուեստներուն ամենն ալ սորվի, անոր համար այսչափ վարպետներու կը յանձ- նեմ զինքը. իսկ թէ որ իմ բաղձան- քիս չիհասնիմ, ինքն ալ ես ալ գո- նէ աս միւսիթարանքը կ'ունենանք՝ որ ա- տենը պարապ անցուցած չըլլար: Քա- նի մը բանի միայն տեղեակ ըլլալը հե- ըրիք միսեպէք թաղաւորութիւն մը կա- ռաւարելու. վասն զի Լիկուրգոսի ըսա- ծին պէս՝ պէտք է թաղաւորի մը գիտ- նալ չէ թէ միայն պատերազմ ընել դաշտի մէջ, այլ և խորհրդաւորու ըլլալ ժողովներու մէջ ու ժողովրդեան առ- ջիւր խօսել: Կը յիշեմ որ Յունաստա- նէն բերած արձաններուս մէջ մէկ հաստ մը կար որ Պիւթագորաս փիլի- սոփան իր ճեմարանին զրանն առ- ջիւր դրած էր, ու իր ձեռքը աս խօսքս

փորած էր վրան. « Ով որ գիտնալու բաները չիգիտեր, մարդկանց մէջ անա- սուն է. ով որ պէտք եղածէն աւելին չիգիտեր, անասնոց մէջ մարդ է. իսկ ով որ գիտէ որչափ որ կարելի է գիտ- նալ, մարդկանց մէջ աստուած է: Աս խօսքս չէ թէ դրան վրայ գրելու է՝ ինչ- պէս հըն ատենը սովորութիւն էր, այլ սրտի մէջ: Աս խօսքիս ետքի մասը մեր հայրերը պահեցին. իսկ առջի երկու մասերը մեզի վիճակեցան. մեր առջի ինքնակալները քիչ փառք չվաստրկե- ցան իրենց գրականութեամբը. քան թէ իրենց յաղթանակներովը աշխարհք դռ- ղացընելով: Յուլիոս կայսրը մէկ ձեռքը նիզակ՝ մէկալ ձեռքը գրիչ՝ անանկ ժուռ կու գար զօրացը մէջ. ու զէնքը մէկ դի- դրածին պէս՝ զիրքը ձեռք կ'առնէր: Պատճառանք է ըսելն որ գիտութիւն- ները շատ են, ու կեանքերնիս քիչ. հի- ներուն ժրութիւնը մեր հիմակուան ծուլութիւնը կը յանդիմանէ. կարճ ա- տենի մէջ գէշ բաները բոլորն ալ կը սորվինք, ազէկ բաներուն համար միայն երկան ատեն կը փնտռենք: Չերկընցը- նեմ. անանկ ըրէք որ զաւակս սորվի աստուածներէն վախնալ, փիլիսոփա- ներուն գիտութեանը ետեւէ ըլլալ, հին Հռոմայեցւոց առաքինութիւնները ու- նենալ, ու բարի բաներ առնել ամենէն՝ ինչպէս ինծմէն թագաւորութիւն պի- տոր առնէ: Երգում կ'ընեմ աստուած- ներուն՝ որ պիտոր դատեն զիս, ու կա- պիտոլիոնին՝ ուր տեղ մարմինս մոխիր պիտոր ըլլայ, որ ոչ Հռովմ գիս ողջու- թեանս ատեն պիտոր կարենայ մեղա- դրել, և ոչ ապագայ դարերը զիս մահ- լընէս ետքը անիծել, թէ որ զաւակս իր գէշ վարքովը կորսընցունէ իր ար- քունիքը, ու թէ որ դուք իրեն խնայե- լով՝ պատճառ ըլլաք իր կայսերական արժանապատուութիւնը կորսընցընե- լու: